

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Betrouwbaar getuigenbewijs: totstandkoming en waardering van strafrechtelijke getuigenverklaringen in perspectief

Dubelaar, M.J.

Citation

Dubelaar, M. J. (2014, February 6). *Betrouwbaar getuigenbewijs: totstandkoming en waardering van strafrechtelijke getuigenverklaringen in perspectief*. Meijers-reeks. Kluwer, Deventer. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/23625>

Version: Corrected Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/23625>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/23625> holds various files of this Leiden University dissertation

Author: Dubelaar, M.J.

Title: Betrouwbaar getuigenbewijs : totstandkoming en waardering van strafrechtelijke getuigenverklaringen in perspectief

Issue Date: 2014-02-06

1 | Inleiding

Strafvordering staat de laatste jaren in Nederland stevig ter discussie. Aanleiding hiervoor zijn niet alleen rechterlijke dwalingen, maar ook de toenemende aandacht die van andere wetenschappelijke disciplines uitgaat naar het Nederlandse strafproces. Men streeft in het strafproces naar een deugdelijke vaststelling van de feiten ten behoeve van de beantwoording van de vraag of de verdachte het hem tenlastegelegde feit heeft begaan. Met name vanuit de rechtspsychologie is er al geruime tijd kritiek op de wijze waarop het onderzoek wordt vormgegeven met het oog op de strafrechtelijke waarheidsvinding.¹ Een van de belangrijke kritiekpunten betreft de omgang met verklaringen van getuigen, in het bijzonder de totstandkoming en waardering van die verklaringen in het licht van de Nederlandse schriftelijke procescultuur. Dit onderzoek gaat over de wijze waarop in het Nederlandse strafproces de verklaringen van getuigen worden verkregen en verwerkt, waarbij wordt gekeken of het bestaande kader van strafvordering aanpassing behoeft uitgaande van het streven naar waarheidsvinding.

1.1 AANLEIDING

1.1.1 Belang en risico's getuigenverklaringen in het strafproces

Veel van de kennis waarover wij als mensen beschikken, is afkomstig van anderen. In het strafproces is dat niet anders. Om een zaak op te lossen en een strafbaar feit te kunnen bewijzen, zijn getuigenverklaringen veelal onontbeerlijk. De rechter heeft immers beperkte mogelijkheden om zelfstandig de voorbije werkelijkheid te kennen; in veel gevallen zal hij zijn beslissing moeten baseren op de verklaringen van andere mensen. Hoewel technisch bewijsmateriaal de afgelopen decennia een steeds prominentere rol is gaan spelen, hebben getuigenverklaringen nauwelijks aan belang ingeboet. Zij zijn vaak onmisbaar voor de reconstructie van het verleden en het interpreteren van fysiek sporen-materiaal. Echter, het vaststellen van de werkelijke toedracht op basis van verklaringen van getuigen is niet zonder problemen.

1 Zie bijvoorbeeld Crombag, Van Koppen & Wagenaar 2005; Wagenaar 2006 en Wagenaar, Israëls & Van Koppen 2009.

Naast dat getuigen redenen kunnen hebben om een niet-waarheidsgetrouwe verklaring af te leggen, kleven aan verklaringen ook intrinsieke gebreken als gevolg van de beperktheid en subjectiviteit van de menselijke waarneming en de feilbaarheid van het geheugen. Getuigen kunnen zonder zich daarvan bewust te zijn een verklaring afleggen die op belangrijke punten niet overeenkomt met de werkelijkheid of daarin zelfs geen enkele basis heeft (zoals het geval is bij verklaringen gebaseerd op ingebeelde herinneringen).

Onderzoek naar gerechtelijke dwalingen laat zien dat onjuist gebleken getuigenverklaringen een belangrijk aandeel hebben in het veroorzaken van deze dwalingen.² Dit is zeker niet een puur Nederlands fenomeen. Amerikaans onderzoek naar afgesloten strafzaken met behulp van moderne DNA-technieken (het *Innocence project*) laat zien dat in 75% van de geconstateerde gerechtelijke dwalingen foutief ooggetuigenbewijs een rol heeft gespeeld.³ Bij de waardering van dit percentage moet wel in ogenschouw worden genomen dat getuigenverklaringen veelvuldig worden gebruikt en daarmee een relatief groot aandeel hebben in de bewijsbeslissing.⁴ Dat laat echter onverlet dat onjuiste verklaringen een bedreiging vormen voor de juistheid van het rechterlijk oordeel en voor de legitimiteit van de strafrechtspleging.

1.1.2 Weerslag inzichten omtrent betrouwbaarheid in het recht

Het besef dat aan getuigenverklaringen gebreken kunnen kleven, bestaat al heel lang in het recht. Zo is reeds in het Romeinse en het Joodse recht de *unus testis, nullus testis*-regel terug te vinden, die inhoudt dat één getuigenverklaring onvoldoende is om een veroordeling op te baseren.⁵ De gedachte die hieraan ten grondslag ligt, is dat het woord van één enkele getuige niet zwaarder zou mogen wegen dan dat van de beschuldigde persoon. Met de strafbaarstelling van meened en de daaraan gekoppelde meenedprocedure wordt getracht te voorkomen dat getuigen bewust een onware verklaring afleggen. Naast aandacht voor het feit dat getuigen kunnen liegen, bestaat van oudsher veel aandacht voor de oorsprong en authenticiteit van informatie afkomstig van getuigen. Zo was de Nederlandse wetgever ten tijde van de totstandkoming van het Wetboek van Strafvordering uit 1926 doordrongen van de risico's die gepaard gaan met het gebruik van verklaringen van 'horen zeggen' voor de bewijsbeslissing. Vanwege deze risico's heeft de wetgever met de invoering van het Wetboek van Strafvordering trachten te bewerkstelligen dat getuigen zoveel mogelijk ter terechtzitting verklaren opdat de oordelende rechter

2 Badeau en Radelet 1987, p. 57.

3 www.innocenceproject.org. Zie bijvoorbeeld ook Little Rascals Day Care in North Carolina, Meutre du Pont de Neuilly en de Outreau-zaak in Frankrijk.

4 Van Koppen 2010b, p. 924.

5 Lepsius 2003, p. 9.

rechtstreeks kan kennisnemen van de inhoud van hun verklaringen. Tot slot heeft ook het inzicht uit de verlichting dat waarneming en interpretatie als kenbronnen kunnen (en moeten) worden onderscheiden, zijn weerslag gevonden in het Wetboek van Strafvordering. Zo geldt tot op de dag van vandaag de eis dat verklaringen van getuigen moeten zijn gebaseerd op de eigen waarneming van de getuige en dat zij geen conclusies of gissingen mogen inhouden.

De voornoemde inzichten zijn nog steeds van groot belang. Echter, mede onder invloed van de rechtspsychologie is men nauwgezetter gaan kijken. In de twintigste eeuw is (meer) inzicht gekomen in cognitieve gebreken die kleven aan getuigenverklaringen. Niet alleen is duidelijk geworden dat getuigen in alle oprechtheid een onjuiste verklaring kunnen afleggen, ook de omstandigheden waaronder getuigen worden gehoord blijken door te werken op de kwaliteit van de af te leggen verklaring. Onderzoek hieromtrent laat zien dat de procedure van totstandkoming van groot belang is voor de inhoud en waarheidsgetrouwheid van de afgelegde verklaring. Ook is gebleken dat bij de totstandkoming van getuigenverklaringen een wisselwerking bestaat tussen het intrinsieke cognitieve proces en de omstandigheden van buitenaf. Bovendien is ook de belangstelling voor de oordeelsvorming van de rechter toegenomen en groeit de kennis over de factoren die daarop van invloed zijn. Zo blijkt dat de vorm waarin (getuigen)verklaringen worden aangeboden, effect heeft op de wijze waarop de rechter deze verklaringen waardeert.

De nieuwe inzichten kristalliseren zich steeds verder uit, maar hebben tot dusver niet tot fundamentele aanpassingen in het wettelijk stelsel geleid. Het Wetboek van Strafvordering heeft sinds de inwerkingtreding in 1926 op het punt van de totstandkoming en waardering van getuigenverklaringen geen wezenlijke veranderingen ondergaan, de regels met betrekking tot de oproeping van getuigen en enkele bijzondere procedures uitgezonderd. Wel zijn op het niveau van de uitvoering allerlei regels ontwikkeld, maar deze zien slechts op de totstandkoming van bepaalde categorieën getuigenverklaringen en onttrekken zich ook deels aan het zicht van de strafrechter die over de bewijswaarde van de getuigenverklaring moet oordelen. De vraag rijst dan ook of de nieuwe inzichten geen aanleiding geven om wet- en regelgeving aan te scherpen, dan wel aan te vullen of om anderszins aanpassingen in het juridisch stelsel aan te brengen.

1.2.3 Schriftelijke procescultuur in Nederland

Duidelijk is dat de wetgever in 1926 een stelsel voor ogen had waarin getuigen in beginsel ter terechtzitting een verklaring zouden afleggen. De praktijk heeft zich echter in een andere richting ontwikkeld. De Nederlandse procescultuur wordt gekenmerkt door haar in hoge mate schriftelijke karakter en het grote accent op de bewijsvergaring in het vooronderzoek. De rechter baseert zijn bewijsbeslissing in belangrijke mate op de verklaringen en onderzoeksresulten.

taten die zijn opgenomen in het procesdossier. Zo komen getuigenverklaringen in verreweg de meeste gevallen tot de rechter in de vorm van een procesverbaal, zonder dat zij door de rechter in persoon op het onderzoek ter terechtzitting worden gehoord. Het horen van getuigen door de verdediging geschiedt in veel gevallen in het kabinet van de rechter-commissaris en niet op het onderzoek ter terechtzitting. Dat getuigen niet ten overstaan van de beslissende autoriteit worden gehoord en de rechter in hoofdzaak beslist op basis van de verklaringen afgelegd in het vooronderzoek, klemmt daar in de wet ten aanzien van verhoor van getuigen door de politie niets is geregeld en men zich kan afvragen of de kwaliteit van de totstandkoming van verklaringen in het vooronderzoek wel afdoende is gewaarborgd. Bovendien is de vraag of de rechter in deze praktijk wel voldoende handvatten heeft om de waarheidsgetrouwheid van de afgelegde verklaringen te kunnen beoordelen. De toets van de betrouwbaarheid van informatie die wordt gebruikt als bewijsmiddel, vormt immers een van de meest essentiële componenten van een eerlijk proces en een wezenlijke conditie voor een deugdelijke vaststelling van de feiten. Vanuit de rechtspsychologie wordt in ieder geval kritisch gereflecteerd op de gangbare praktijk in het strafrecht waarin getuigen in de regel niet door de beslissende rechter worden gehoord.⁶ De kritische reflectie op het juridisch discours geeft aanleiding om ons stelsel en de wijze waarop daarbinnen wordt omgegaan met getuigenverklaringen, onder de loep te nemen. Het roept opnieuw de vraag op of het strafproces niet toe is aan verandering als het gaat om de verwerking van informatie afkomstig van getuigen. Zou er een herwaardering van de gangbare werkwijzen en bestaande juridische normering moeten plaatsvinden?

Kort gezegd is de aanleiding voor dit onderzoek dus tweeledig. De aanleiding wordt enerzijds gevormd door de nieuwe inzichten omtrent de totstandkoming en waardering van getuigenverklaring en anderzijds door de kenmerken van de Nederlandse strafprocespraktijk waarin in hoofdzaak recht wordt gesproken op basis van de schriftelijke getuigenverklaringen neergelegd in het dossier zonder dat de getuigen in persoon door de beslissende rechter worden gehoord (en zonder dat dit is verdisconteerd in het Wetboek van Strafvordering). Dit doet immers de vraag rijzen of gebreken die kleven aan verklaringen van getuigen wel in voldoende mate worden ondervangen in het Nederlandse strafproces.

6 Zie bijvoorbeeld Crombag, Van Koppen & Wagenaar 2005, p. 229–249.

1.2 VRAAG EN DOEL VAN HET ONDERZOEK

1.2.1 Doel van het onderzoek

In dit onderzoek wordt het interdisciplinaire speelveld met betrekking tot de totstandkoming en waardering⁷ van getuigenverklaringen in kaart gebracht ten behoeve van kritische reflectie op bestaande werkwijzen in de Nederlandse strafrechtspraktijk, met het oog op eventuele nadere normering of aanpassing van de omgang met getuigenverklaringen. Het zo goed mogelijk waarborgen van de betrouwbaarheid van getuigenverklaringen en het zorgdragen voor een adequate toetsing van de verklaring door de beslissende rechter is immers een noodzakelijke voorwaarde voor deugdelijke waarheidsvinding. Zoals hiervoor reeds is uiteengezet, geven de nieuwe inzichten over de totstandkoming en waardering van getuigenverklaringen in het licht van de kenmerken van de Nederlandse procescultuur en de kritische reflectie vanuit andere disciplines op het proces van bewijzen in het strafproces, aanleiding om te onderzoeken of er op dit punt verbeteringen mogelijk zijn.

Dit onderzoek beoogt tevens bij te dragen aan het debat over de kwaliteit van de waarheidsvinding en de theorievorming omtrent de bewijsbeslissing in het Nederlandse strafproces in het algemeen en de rol van getuigenverklaringen daarbinnen in het bijzonder. Geconstateerd kan worden dat de bewijsbeslissing in Nederland tamelijk ongenormeerd is en er - mede door de opstelling van de Hoge Raad - geen juridische bewijstheorie tot ontwikkeling is gekomen.⁸ Dit leidt ertoe dat allerlei theoretische vragen tot dusver onbeantwoord zijn gebleven en dat er met name op het niveau van de begrippen nog veel onduidelijkheid bestaat. Naast het doel om eventuele knelpunten in de praktijk bloot te leggen en op die punten verbetervoorstellen te doen, heeft dit onderzoek dus ook uitdrukkelijk tot doel bestaande kennis op deze aspecten bijeen te brengen en toegankelijk te maken.

1.2.2 Centrale vraag

Op basis van het voorgaande luidt de centrale vraag als volgt:

Vormen bestaande wetenschappelijke inzichten en de huidige strafrechtspraktijk aanleiding om de wijze van totstandkoming en waardering van getuigenverklaringen in het Nederlandse strafproces nader te normeren of aan te passen ten behoeve van de waarheidsvinding en zo ja, op welke wijze?

⁷ Zie voor een uiteenzetting van de betekenis van deze begrippen § 2.3.1.1.

⁸ Zie ook Knigge 2008, p. 234 en Van Koppen 2011, p. 253.

De vraag omvat ten minste een aantal deelvragen aan de hand waarvan dit onderzoek mede is opgebouwd.

- 1 Wat zijn getuigenverklaringen en onder welke omstandigheden kunnen zij bijdragen aan de strafrechtelijke waarheidsvinding?
- 2 Hoe wordt het begrip verklaring van een getuige in het Nederlandse strafproces ingevuld en welke eisen worden in de wet en jurisprudentie van de Hoge Raad gesteld aan de totstandkoming en waardering van getuigenverklaringen?
- 3 Hoe krijgt de totstandkoming en waardering van getuigenverklaringen in de praktijk vorm en hoe kunnen de daaraan gerelateerde werkwijzen worden gewaardeerd in het licht van de waarheidsvinding?
- 4 Hoe verhoudt de strafrechtspraktijk zich tot de geldende regelgeving en wat zijn in dit verband hiaten en mogelijke oplossingen?

1.3 PERSPECTIEF

Het leidende perspectief waarmee binnen dit onderzoek naar het Nederlandse strafproces wordt gekeken, is dat van waarheidsvinding. Het strafproces heeft mede als doel het achterhalen van 'de' waarheid, wat bij getuigenverklaringen neerkomt op het genereren van zo waarheidsgetrouw mogelijke verklaringen en het optimaliseren van de toetsing van die verklaringen voor het bewijs. Het streven naar waarheidsvinding brengt mee dat eventuele niet-waarheidsgetrouwe verklaringen terzijde dienen te worden geschoven, terwijl waarheidsgetrouwe verklaringen als zodanig moeten worden herkend opdat zij hun rol als instrument van waarheidsvinding kunnen vervullen. Het achterhalen van 'de' waarheid en het vaststellen van de geloofwaardigheid van getuigenverklaringen in de strafrechtelijke context is niet een louter juridische aangelegenheid, maar wordt in belangrijke mate gestuurd door andere factoren waarin niet-juridische disciplines meer inzicht kunnen verschaffen. Het speelveld waarbinnen de thematiek van de getuigenverklaring zich beweegt is daardoor erg complex. Een belangrijk onderdeel van dit onderzoek vormt het in kaart brengen van dit speelveld. De verzamelde inzichten bieden een kader om de wettelijke procedures en werkwijzen in de praktijk met betrekking tot de totstandkoming en waardering van getuigenverklaringen nader te beschouwen.

De bijdragen die de verschillende wetenschapsgebieden (kunnen) leveren ten aanzien van het gebruik van getuigenverklaringen voor de strafrechtelijke waarheidsvinding zijn heel divers. Zo verschaft de (juridische) epistemologie onder meer inzicht in wat getuigenverklaringen naar hun aard zijn en de omstandigheden waaronder daaraan gerechtvaardigd geloof mag worden gehecht. De (rechts)psychologie biedt kennis van de factoren die de waarneming en het geheugen beïnvloeden en de mate waarin getuigen in staat zijn verklaringen af te leggen die de werkelijkheid adequaat beschrijven. De taal-

en communicatiewetenschappen zijn van belang voor wat betreft de totstandkoming van verklaringen in de context van het verhoor en maken inzichtelijk dat de verklaring een product is van gezamenlijke constructie van verhoorder en verklarende persoon. Ook bieden zij mogelijkheden voor een nadere beschouwing omtrent de wijze van verslaglegging van getuigenverklaringen en het proces van transformatie dat de mondeling afgelegde verklaring in dit verband ondergaat. Bovengenoemde wetenschapsgebieden zijn niet alleen van betekenis voor de bestudering van de getuigenverklaring zelf, maar ook voor het rechterlijk besluitvormingsproces. Zo laten onder meer de rechtspsychologie en epistemologie zien welke cognitieve valkuilen en denkfouten bestaan.

De diversiteit van de verschillende perspectieven maakt het te verrichten onderzoek naar de totstandkoming en waardering van getuigenverklaringen in de strafrechtelijke context complex. Niet alleen omdat elke discipline een eigen begrippenkader hanteert maar ook omdat de verschillende wetenschapsgebieden elkaar voortdurend onderling beïnvloeden. Zo wordt de theorievorming omtrent getuigenissen in de epistemologie gevoed door inzichten uit de rechtspsychologie en andersom. Het inzicht in de psychologie dat aan de waarneming gebreken kleven en deze niet waardevrij is, heeft bijvoorbeeld rechtstreeks gevolg voor de wijze waarop vanuit epistemologisch perspectief wordt aangekeken tegen de getuigenis als kenbron van de werkelijkheid. Andersom is het de epistemologie die ons leert dat onze afhankelijkheid van verklaringen groot is en getuigenverklaringen reeds om deze reden niet zomaar kunnen worden gediskwalificeerd als ondeugdelijk bewijsmateriaal. De verwevenheid van de verschillende contexten brengt mee dat zij niet afzonderlijk (kunnen) worden beschouwd, maar dat een geïntegreerde (thematische) bespreking op zijn plaats is.

Afgezien van het feit dat de verschillende wetenschapsgebieden andersoortige kennis genereren, hebben zij deels ook een andere functie. In algemene zin kan worden gesteld dat de epistemologie prescriptief van aard is, terwijl de rechtspsychologie een meer descriptief, verklarend en voorspellend karakter heeft. De meer theoretische analyses in dit onderzoek voor wat betreft de leemten in ons stelsel en juridische theorievorming, zullen in belangrijke mate worden of zijn gevoed door de epistemologie en algemene theorieën omtrent bewijs en bewijzen. De meer concrete aanbevelingen voortkomend uit dit onderzoek zijn hoofdzakelijk ontleend aan empirische bevindingen uit de meer sociaalwetenschappelijke studies, maar vloeien ook voort uit elementaire eisen van wetenschappelijkheid. Bij geconstateerde 'tekortkomingen' zal telkens worden onderzocht of er manieren zijn om de kwaliteit van de getuigenverklaring te vergroten en de deugdelijkheid van de toetsing met het oog op de waarheidsvinding te bevorderen. In dit verband moet nadrukkelijk ook rekening worden gehouden met de kenmerken van ons strafprocessuele stelsel en het bewijsrecht. Niet alles wat vanuit een oogpunt van kwaliteit wenselijk lijkt, valt in de juridische context ook te realiseren. Ten behoeve van een kritische reflectie op het eigen processuele stelsel zal ook worden gekeken naar

hoe in andere rechtsstelsels met getuigenverklaringen wordt omgegaan en welke oplossingen aldaar bestaan om problemen omtrent de (toetsing van de) waarheidsgetrouwheid van verklaringen te ondervangen.

Dit onderzoek brengt aldus inzichten uit verschillende disciplines met elkaar in verbinding die tot op heden niet vanuit een volledig geïntegreerd perspectief zijn besproken. Een aantal kanttekeningen is op zijn plaats. De 'vertaling' van inzichten uit andere disciplines naar de theorie en de praktijk van het recht en de problemen zoals die zich daar manifesteren, is immers niet onproblematisch (gebleken). Allereerst moet over de selectie van inzichten worden opgemerkt dat het onmogelijk is een uitputtende beschrijving te geven van alle wetenschappelijke inzichten die raken aan de getuigenverklaring en de gang van zaken tijdens het strafproces. Het onderzoek concentreert zich dan ook op die inzichten die relevant zijn voor de totstandkoming en waardering van getuigenverklaringen. Daarbij dient men zich te realiseren dat wetenschap niet statisch is en dat ook wetenschappelijke inzichten evolueren. In dit onderzoek wordt gekeken naar hetgeen thans in de verschillende disciplines bekend is, in het besef dat het niet altijd mogelijk zal zijn om op basis daarvan harde conclusies te verbinden aan de deugdelijkheid van bepaalde in het strafproces gangbare werkwijzen. Nieuwe (voorlopige) inzichten kunnen echter wel potentiële problemen blootleggen, verklaringen bieden voor reeds bestaande problemen en richtingen voor mogelijke oplossingen zichtbaar maken. In zijn algemeenheid kan worden gesteld dat gevoeligheid voor de dynamiek tussen het recht en andere wetenschapsgebieden die daar kritisch op reflecteren, ertoe kan bijdragen dat bepaalde inzichten eerder in de rechtspraak en de theorievorming worden 'opgepakt' en geïncorporeerd. Thans wordt nog vaak gesproken van verschillende 'werelden' en zien we dat bijvoorbeeld rechtspsychologische inzichten slechts in beperkte mate doorwerken in het juridisch domein. In dit onderzoek zelf wordt in ieder geval getracht om aan deze beperking te ontkomen.

1.4 AFBAKENING

Dit onderzoek richt zich op verklaringen afgelegd door getuigen. De getuige wordt in dit onderzoek instrumenteel benaderd, in die zin dat de getuige vooral wordt beschouwd in zijn hoedanigheid van instrument voor waarheidsvinding. Dit houdt in dat niet zijn persoon, maar zijn verklaring in dit onderzoek centraal staat en dat uitsluitend aandacht wordt besteed aan de persoon van de getuige en aan de rechten en plichten die aan deze hoedanigheid zijn verbonden, voor zover deze van belang zijn voor de betrouwbaarheid van diens verklaring en de waardering daarvan door de rechter.

De verklaringen van getuigen kunnen op veel verschillende thema's betrekking hebben. Getuigen kunnen verklaren over kwesties die relevant zijn voor het ophelderen en het bewijzen van het tenlastegelegde feit, maar ook voor

andersoortige zaken zoals het verschaffen van inzicht in de persoon van de verdachte in het kader van de strafmaat. De Nederlandse wet maakt geen onderscheid naar thematiek. Getuigen die verklaringen afleggen ten behoeve van de beantwoording van de bewijsvraag vallen onder hetzelfde wettelijke regime als bijvoorbeeld getuigen die verklaren in het kader van een procedure ten behoeve van een TBS-verlenging of een vordering tenuitvoerlegging van een opgelegde sanctie. Dit onderzoek richt zich primair op de verklaringen die worden afgelegd ten behoeve van de vraag of de verdachte het strafbare feit heeft gepleegd. Dat neemt niet weg dat de bevindingen ook van waarde kunnen zijn voor de omgang met verklaringen van andere getuigen. Een beperking geldt ook voor de verklaringen van verdachten en deskundigen. De verdachte wordt in het Nederlandse strafproces in beginsel niet aangemerkt als getuige, de deskundige evenmin. De verklaringen van deze personen vallen in beginsel dan ook buiten het bestek van deze studie. Echter, hun verklaringen vertonen op onderdelen wel grote overeenkomsten. In Anglo-Amerikaanse stelsels worden zij om die reden onder de algemene noemer van *testimony* geplaatst. Daar komt bij dat rollen in het Nederlandse strafproces in bepaalde gevallen kunnen samenvallen, bijvoorbeeld in geval van een verdachte die optreedt als getuige in de zaak tegen een medeverdachte. Om deze redenen zal in dit onderzoek met enige regelmaat worden gerefereerd aan deze andere informatieverschaffers. Een deel van de bevindingen is ook voor deze informatieverschaffers relevant.

Dit onderzoek richt zich in hoofdzaak op de getuigenverklaring in de reguliere strafprocedure. Het Wetboek van Strafvordering kent namelijk bijzondere procedures voor verklaringen afkomstig van bedreigde en afgeschermden getuigen of getuigen aan wie toezeggingen zijn gedaan (zogenaamde kroongetuigen). De algemene regeling is in vergelijking met deze bijzondere procedures beperkt in omvang. Dit is niet verwonderlijk. Wettelijke regelingen vormen immers zelden een afspiegeling van de praktijk in de zin dat naar evenredigheid aandacht wordt besteed aan regel en uitzondering. De bepalingen omtrent getuigenverklaringen in het Wetboek van Strafvordering vormen daarop geen uitzondering. Dit onderzoek gaat over de verklaringen van getuigen die niet vallen onder een van de bijzondere regimes in het Wetboek van Strafvordering. De keuze om het onderhavige onderzoek te beperken tot de 'doorsnee' getuigenverklaring en de algemene regeling ter zake, is daarin gelegen dat in het leeuwendeel van de strafzaken juist van deze gewone (dat wil zeggen: niet in bijzondere procedures tot stand gekomen) verklaringen gebruik wordt gemaakt en omdat de 'doorsnee' getuige tot op heden relatief onderbelicht is gebleven. Daar komt bij dat de problematiek van de geloofwaardigheid in de kern bij alle getuigenverklaringen dezelfde is, met dien verstande dat de geloofwaardigheid bij getuigenverklaringen afgelegd in bijzondere procedures vaak extra onder druk staat. De focus ligt in het onderzoek dus op de algemene regeling; er zal uitsluitend worden gerefereerd aan de bijzon-

dere procedures in het Wetboek van Strafvordering indien dit van belang is voor de getuigenverklaring in brede zin.

Voor wat betreft de waardering beperkt dit onderzoek zich tot de waardering van de getuigenverklaring door de rechter. Hij is echter niet de enige functionaris die van verklaringen van getuigen kennisneemt en (mede) daarop beslissingen baseert. Denk bijvoorbeeld ook aan de officier van justitie die naar aanleiding van een belastende getuigenverklaring de beslissing neemt tot vervolging, bijvoorbeeld in de vorm van het opleggen van een strafbeschikking, of aan een raadsman die op basis van de aangeleverde getuigenverklaringen zijn processtrategie moet bepalen. Dit zijn belangrijke beslissingen met potentieel grote gevolgen, waarvoor de waarheidsgetrouwheid van de getuigenverklaring ook van groot belang is. Dit onderzoek beperkt zich echter tot de waardering van getuigenverklaringen door de rechter als eindverantwoordelijke voor de bewijsbeslissing. Hij beslist of een verklaring al dan niet als bewijsmiddel kan en zal worden gebruikt. Aangenomen mag worden dat een groot deel van de psychologische mechanismen die in dit onderzoek worden beschreven, zich ook bij andere functionarissen voordoen.

1.5 BEGRIPPEN

Doordat wetenschappers uit diverse disciplines reflecteren op het recht en op vragen van bewijs in meer algemene zin, wordt op het domein van het strafrechtelijk bewijs een veelheid van begrippen gehanteerd. Zo gebruiken artsen en statistici (begrijpelijkerwijs) andere termen wanneer zij spreken over vragen van strafrechtelijk bewijs, dan wetenschappers die bijvoorbeeld vanuit epistemologisch of rechtspsychologisch perspectief reflecteren op het bewijs(recht). Juristen hebben een eigen begrippenkader, waarvan vaak niet duidelijk is hoe bepaalde begrippen zich precies verhouden tot - op het eerste gezicht vergelijkbare - begrippen uit andere disciplines. Het verschil in terminologie bemoeilijkt het zicht op de inhoud en komt de communicatie tussen juristen en personen die vanuit andere disciplines een bijdrage leveren aan de discussie en theorievorming omtrent het strafrechtelijk bewijs niet ten goede. Voor dit onderzoek is van belang om de voor het thema relevante begrippen te verhelderen, met het oog op normering van het gebruik van getuigenverklaringen voor de bewijsbeslissing. Het normeren van bepaalde onderdelen van de totstandkoming en waardering van getuigenverklaringen is alleen mogelijk als duidelijk is wat daar precies onder valt.

Bij de keuze en invulling van de verschillende begrippen is getracht zoveel mogelijk aan te sluiten bij terminologie van de wet en de begrippen die de Hoge Raad hanteert in relatie tot het bewijs en het gebruik van getuigenverklaringen. Aan de keuze voor het hanteren van de juridische terminologie zitten evenwel haken en ogen. In de eerste plaats is dit het geval omdat juristen vaak (normatief) geladen termen gebruiken die op lezers uit andere disciplines soms

vreemd en wellicht zelf enigszins naïef overkomen. Denk in dit verband aan termen als ‘waarheidsvinding’ en ‘feitenvaststelling’ die bij wetenschappers uit andere disciplines stevast vragen oproepen (valt ‘de’ waarheid dan te vinden en kunnen feiten wel worden ‘vastgesteld’?). In de tweede plaats is dit het geval omdat een aantal centrale begrippen op het terrein van het bewijsrecht, zoals bewijswaarde en redengevendheid, in de Nederlandse doctrine niet helder is geconceptualiseerd waardoor voor de invulling van deze begrippen toch weer wordt gekeken naar vergelijkbare begrippen in andere disciplines of in andere rechtsstelsels waar de theorievorming omtrent bewijs sterker is ontwikkeld.

Een complicerende factor is dat juristen soms termen gebruiken die buiten het juridisch domein een andere betekenis hebben. Zo betekent het begrip betrouwbaarheid in de sociaalwetenschappelijke context iets anders dan in de juridische context. Soortgelijke problemen doen zich ook voor in vergelijking met het dagelijks taalgebruik. Kenmerkend voor de juridische begrippen op het terrein van strafvordering is dat deze zijn ‘geformaliseerd’ ten opzichte van het normale spraakgebruik.⁹ Zo was het begrip ‘getuige’ lange tijd gereserveerd voor personen die op het onderzoek ter terechtzitting (formeel moment) een verklaring aflegden, terwijl dit woord in het dagelijks taalgebruik een veel bredere betekenis heeft. In de rechtspraak en de literatuur wordt het juridisch getuigenbegrip echter niet altijd helder onderscheiden van het algemeen gangbare begrip ‘getuige’.

De begripsverwarring die als gevolg van de diversiteit van de gehanteerde begrippen op de loer ligt, is mede aanleiding om in verschillende hoofdstukken afzonderlijk aandacht te besteden aan de te hanteren terminologie en de uitleg ervan. Dit onderzoek behelst vanzelfsprekend geen volledig dogmatische studie naar deze begrippen, maar beperkt zich tot die begrippen die voor de normering van de getuigenverklaring in de context van het bewijs relevant zijn. Nader onderzoek naar de begrippen legt echter wel beperkingen en zwaktes bloot ten aanzien van de wijze waarop in het Nederlandse strafproces met vragen van bewijs en in het bijzonder getuigenverklaringen wordt omgegaan.

1.6 OPBOUW EN METHODOLOGIE

Het onderzoek is in vier delen onderverdeeld. Deze delen lopen parallel met de vier onderzoeksvragen zoals die hiervoor zijn geformuleerd. Deel I heeft betrekking op de algemene, universele problematiek van de getuigenverklaring als bron van kennis en de weerslag van deze problematiek op de processuele context in stelsel-overstijgende zin. Het beoogt antwoord te geven op de vraag

⁹ Een goed voorbeeld is het woord ‘onderzoek’ in de Wegenverkeerswet (WVW). Er is pas sprake van alcoholonderzoek in de zin van artikel 163 WVW als aan alle procedurele voorschriften is voldaan.

wat getuigenverklaringen zijn en onder welke omstandigheden zij kunnen bijdragen aan de waarheidsvinding. Deel II beschrijft het niveau van het nationale stelsel, waarbij de actuele wettelijke regeling en de procescultuur in Nederland centraal staan. Er wordt gekeken naar de wijze waarop het getuigenbegrip in het Nederlandse strafproces wordt ingevuld en welke eisen in de wet en jurisprudentie van de Hoge Raad worden gesteld aan de totstandkoming en waardering van getuigenverklaringen. Deel III betreft het niveau van de uitvoering, waarbij de aandacht uitgaat naar de werkwijzen in de praktijk voor wat betreft de totstandkoming en waardering van getuigenverklaringen. Daarbij wordt aandacht besteed aan de wijze waarop de werkwijzen in de praktijk moeten worden gewaardeerd in het licht van het streven naar de waarheid. In deel IV worden de regelgeving en de praktijk met elkaar vergeleken. Daarbij wordt gekeken wat in dit verband de hiaten en oplossingen zijn. Binnen de eerste drie delen is gekozen voor een thematische opbouw, waarbij de inzichten uit de verschillende contexten op het desbetreffende thema geïntegreerd worden besproken en zoveel mogelijk de chronologie van de strafrechtelijke keten wordt gevolgd. Hieronder zal in meer detail worden ingegaan op de inhoud van de verschillende delen en de toegepaste onderzoeksmethoden.

Deel I – Getuigenverklaringen als instrument van waarheidsvinding

In het eerste deel van het onderzoek staat de getuigenverklaring als instrument van waarheidsvinding binnen de context van het strafproces centraal, nog geabstraheerd van de Nederlandse situatie. Dit deel behelst in de kern een 'diagnose' van het probleem met betrekking tot het gebruik van getuigenverklaringen in het strafproces en vormt tevens het perspectief waarmee in het tweede en derde deel van dit onderzoek naar het Nederlandse stelsel van strafvordering en de praktijk zal worden gekeken. Allereerst wordt in hoofdstuk 2 aandacht besteed aan de strafrechtelijke waarheidsvinding en de theorievorming omtrent bewijs. Daarbij wordt een aantal centrale begrippen en theorieën van belang voor dit onderzoek besproken. In hoofdstuk 3 wordt ingegaan op de vraag welke bijdrage getuigen kunnen leveren aan waarheidsvinding en wat een getuigenverklaring (in abstractie) eigenlijk is. Om hiervan een beeld te vormen is de juridische literatuur over waarheidsvinding en de epistemologische literatuur met betrekking tot verklaringen, die in het Engels worden aangeduid als *testimony*, geanalyseerd en besproken. Vervolgens wordt in hoofdstuk 4 getracht inzicht te verschaffen in de wijze waarop de informatie afkomstig van getuigen in juridische, strafprocessuele contexten wordt verwerkt. Dit gebeurt aan de hand van een rechtsvergelijking op stelselniveau, waarbij het continentale procesmodel wordt vergeleken met het Anglo-Amerikaanse procesmodel. Er is gekozen voor een vergelijking van procesmodellen om inzichtelijk te maken waar in grote lijnen de verschillen liggen binnen strafprocessuele contexten als het gaat om het gebruik van getuigenverklarin-

gen voor de bewijsbeslissing. Dit inzicht moet bijdragen aan een open en kritische blik bij het beschouwen en bestuderen van de voorliggende vragen. In hoofdstuk 5 wordt nader ingegaan op de totstandkoming van getuigenverklaringen, waarbij eerst in meer algemene zin wordt stilgestaan bij waarnemings- en geheugenprocessen en vervolgens nader wordt ingegaan op de context van het verhoor en wat daarover vanuit de rechtspsychologie bekend is. Tot slot wordt in hoofdstuk 6 stilgestaan bij de waardering van getuigenverklaringen. Vanwege de karakteristieken van het Nederlandse stelsel wordt in het bijzonder ingegaan op de invloed die de vorm van de informatieoverdracht uitoefent op de waardering van getuigenverklaringen door de rechter.

Deel II – Normering en gebruik van getuigenverklaringen in het Nederlandse stelsel van strafvordering

In het tweede deel van het onderzoek staat de omgang met getuigenverklaringen in het Nederlandse strafproces centraal. Aan de hand van het klassiek juridisch instrumentarium, te weten onderzoek naar de wet, rechtspraak en literatuur, wordt het Nederlandse kader van strafvordering in kaart gebracht voor wat betreft de totstandkoming en waardering van getuigenverklaringen. Het accent ligt op de juridische regelingen en de Nederlandse procescultuur. Alvorens op de getuigenverklaring zelf zal worden ingegaan, worden in hoofdstuk 7 kort de karakteristieken van het Nederlandse bewijsstelsel uiteengezet. Vervolgens wordt in hoofdstuk 8 ingegaan op het Nederlandse getuigenbegrip en de eisen die aan de inhoud van de getuigenverklaring worden gesteld. In hoofdstuk 9 wordt nader aandacht besteed aan de Nederlandse procescultuur en de invulling van het onmiddellijkheidsbeginsel met het oog op de waardering van getuigenverklaringen. De omgang met getuigen wordt geanalyseerd en er wordt getracht inzicht te verschaffen in de in Nederland ontstane procescultuur, waarin getuigen relatief zelden op het onderzoek ter terechtzitting worden gehoord en het accent ligt op getuigenverklaringen vervat in processen-verbaal van politie. In hoofdstuk 10 worden de juridische regels waarmee de totstandkoming en waardering van getuigenverklaringen in het Nederlandse strafproces zijn omgegeven, in onderlinge samenhang beschreven. Hierbij zal ook de rechtspraak van de Hoge Raad worden besproken. Lagere rechtspraak komt in het derde deel bij de bespreking van de praktijk aan bod.

Deel III – Totstandkoming en waardering van getuigenverklaringen in de Nederlandse strafrechtspraktijk

Het derde deel van het onderzoek richt zich vervolgens op de praktijk van de strafrechtspleging. De omgang met getuigenverklaringen wordt nader onder de loep genomen waarbij - voorbij de theorie en het bestaande stelsel van strafvordering - naar het niveau van de uitvoering wordt gekeken. Aan de hand van de literatuur vindt een inventarisatie plaats van de werkwijzen als

het gaat om de totstandkoming en waardering van getuigenverklaringen. Om een beeld te kunnen vormen over de kwaliteit van de bestaande manier van werken worden de wetenschappelijke inzichten uit het eerste deel van het onderzoek bij de analyse van de bestaande werkwijzen betrokken. Aan de hand van deze inzichten worden probleemgebieden in de praktijk blootgelegd, om deze vervolgens – waar mogelijk – in verbinding te brengen met de wettelijke regeling en bestaande procescultuur. Immers, een deel van de problemen is daartoe te herleiden of kan daaruit worden verklaard. Het doel van het derde deel is dan ook tweeledig: enerzijds het spiegelen van de praktijk aan de wettelijke regeling, anderzijds het beoordelen van de kwaliteit van in de praktijk gangbare werkwijzen vanuit de inzichten die bekend zijn uit andere disciplines.

In hoofdstuk 11 staan de werkwijzen tijdens het verhoor centraal, waarbij zichtbaar wordt gemaakt welke invloed de verhoorder uitoefent op de totstandkoming van de verklaring. Tevens wordt de gangbare praktijk van het schriftelijk verslag leggen nader bezien en ingegaan op de mogelijkheden die de audiovisuele techniek meebrengt als het gaat om het conserveren en controleren van getuigenverklaringen. In hoofdstuk 12 gekeken naar de wijze waarop de rechter in de rechtspraak de – meestal schriftelijke – producten van het verhoor waardeert en beoordeelt.

Deel IV – Aanvullende waarborgen voor waarheidsvinding

In het vierde deel van het onderzoek wordt nader gereflecteerd op de consequenties die moeten worden verbonden aan de bevindingen uit de eerdere delen. Er worden aanbevelingen geformuleerd voor het verbeteren van de totstandkoming en het waarderen van getuigenverklaringen met het oog op de waarheidsvinding. Gekeken wordt hoe de – in het derde deel benoemde – gebreken met betrekking tot de totstandkoming en waardering van getuigenverklaringen, kunnen worden ondervangen en welke bijdrage het strafprocesrecht daaraan kan leveren. Hoewel de problematiek zich niet met het stellen van nadere regels laat oplossen, bestaan er wel mogelijkheden om verbeteringen aan te brengen in de procedure.